

Greg DeCuir, autor knjige 'Jugoslavenski crni talas: polemički film od 1963. do 1972. u SFRJ'

RAZGOVARAO
 Jerko Bakotin

GREG DECUIR Crni val je jugoslavensko filmsko čudo

Crni val je ključna faza unutar europskih novovalnih pokreta koja je, nažalost, ostala nedovoljno zamijećena. Vjerujem da će on uskoro postati naširoko priznato poglavlje filmske povijesti

DOKTORAND na Fakultetu dramskih umetnosti u Beogradu, GREG DECUIR JR., autor je knjige 'Jugoslavenski crni talas: polemički film od 1963. do 1972. u SFRJ'. Riječ je o prvom djelu – objavljenom u dvojezičnom izdanju (engleski i srpski jezik) – koje se sustavnije bavi ideologijom, estetikom i društvenim kontekstom te komparativnim prikazom filmova, redatelja, programatskih polazišta i kritika tog radikalno političkog, estetski sirovog i eksperimentalnog, ali i zanemarenog pokreta. Ipak, ispod nihilizma i brutalnosti, usmjerenih protiv onoga što je ŽIVOJIN PAVLOVIĆ nazvao 'revolucionarnim kičem', te često modernističke forme, nalazila se, po kritičaru DUŠANU STOJANOVIĆU, humanistička vizija filma kao 'revolucije koja otvara vrata slobodi', odnosno, po DUŠANU MAKAVEJEVU, ideja filma kao 'društvene akcije i bespoštedne dokumentacije o vremenu i poštene, borbene kritičke misli o društvu i njegovim fenomenima'. Što nije prošlo bez posljedica: Pavlović i ALEKSANDAR PETROVIĆ otjerani su s Akademije, Petrović, Makavejev i ŽELIMIR ŽILNIK otišli su iz zemlje, a LAZAR STOJANOVIĆ je zbog 'Plastičnog Isusa' – u kojem glavnu ulogu igra TOMISLAV GOTOVAC – odležao trogodišnju zatvorsku kaznu.

Kako biste opisali značenje i mjesto jugoslavenskog crnog vala unutar europske i svjetske kinematografije i njegov odnos s novovalnim pokretima?

Crni val je ključna faza, odnosno pokret unutar europskih novovalnih pokreta, koji je, nažalost, ostao nezamijećen i zaboravljen u godinama koje su uslijedile nakon njegove pojave. Postoje mnoge linije kontinuiteta između jugoslavenskog i drugih

nacionalnih novih valova u Europi. Na Aleksandra Petrovića, koji je rođen u Parizu, utjecala je francuska filmska kritika, naročito ANDRÉ BAZIN i ekipa oko časopisa 'Cahiers du cinéma'. Poljski novovalni filmski Jerzy Wójcik radio je na nekoliko važnih filmova crnog vala u Jugoslaviji. Osim ovih, postoje i druge veze.

Slažem se sa Slobodanom Šijanom da pobunjenički kritički govor crnog vala ne treba nužno biti interpretiran putem marksizma. No istina je i da se kontekst marksizma – i teoretskog i društvenog – ne može ignorirati u državi koja se konstruirala i perpetuirala oko tih linija

Svejugoslavenski pokret

Crni val interpretirate kao 'samokritički realizam', izraz borbe za bolji i humaniji socijalizam i stavljate ga u kontekst Praxis filozofije. Njegove ste režisere opisali kao 'posvećene socijaliste' koji su u ime Marxovog postulata 'kritike svega postojećeg' napali konzervativne elite čiji je marksizam bio dekorativan i izražen u romantičnim partizanskim filmovima. U predgovoru vašoj knjizi, Slobodan Šijan je ozbiljno doveo u pitanje ovu tezu, ustvrdivši da neki crnovalni filmovi nisu bili samo kritični prema sistemu, nego 'iskrena osuda suštine socijalističke revolucije u Jugoslaviji i države koju je ona stvorila' te da njihov transgresivni, pobunjenički kritički govor ne zahtijeva marksističku interpretaciju?

Nisam ustvrdio da su svi režiseri bili 'posvećeni socijalisti', nego da su neki od njih to bili. Neki nisu. Također, ne mislim da je marksizam elita bio samo dekorativan, to nije moja interpretacija. Ne vidim značajne razlike između 'sistema' i 'suštine socijalističke revolucije i države'. Doduše, slažem se sa ŠIJANOM da pobunjenički kritički govor crnog vala ne treba nužno biti interpretiran putem marksizma.

Također, istina je i da se kontekst marksizma – i teoretskog i društvenog – ne može ignorirati u državi koja se konstruirala i perpetuirala oko tih linija.

Iako crni val jest dominantno srpski fenomen, Šijan ističe da potpuno zanemaruje važne filmove iz drugih republika koji mu po poetici jasno pripadaju, reci-

mo 'Lisice' Krste Papića i ostvarenja Bate Čengića. U retrospektivi, je li se radilo o srpskom ili svejugoslavenskom pokretu? Ne bih se složio da posve zanemarujem važne filmove iz drugih republika. Naravno, istina je da su neki izostavljeni, nije bilo moguće sve uključiti, a mnoge stvaraoce tek trebam otkriti. 'Lisice' su važno djelo i slažem se da sam ga vjerojatno trebao uključiti u ovu povijest. S druge strane, u poglavlju o estetici pišem o ČENGIĆEVIM filmovima 'Uloga moje porodice u svetskoj revoluciji' i 'Slike iz života udarnika'. Dakle, njegove filmove nisam zaboravio ili zanemario, a volio bih još više pisati o njemu. Crni val je bio svejugoslavenski pokret, što sam jasno istaknuo, uz objašnjenje zašto je najviše bio izražen u Srbiji.

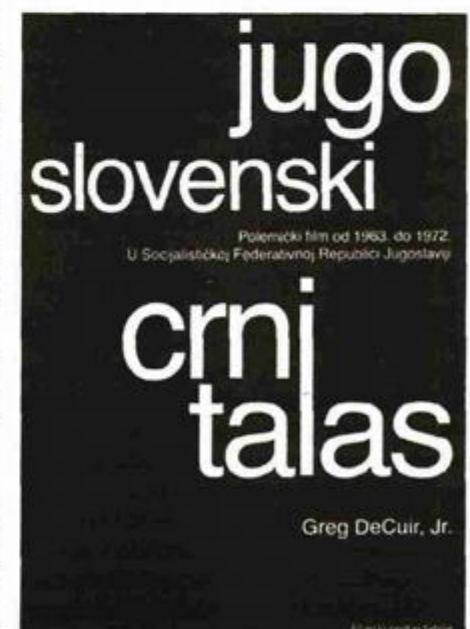
Rovanje unutar sira

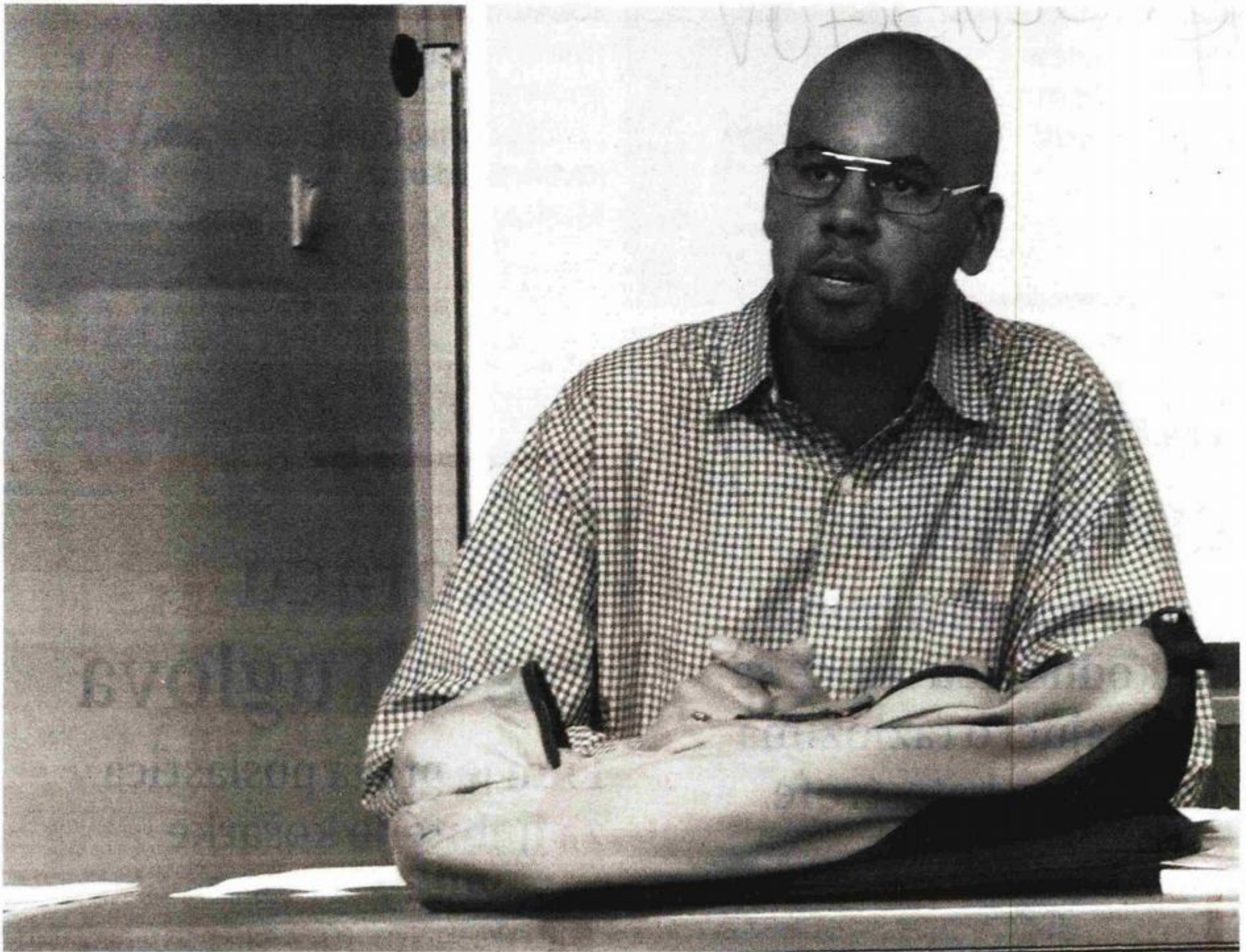
Ustvrdili ste da neki filmovi, primjerice 'Mlad i zdrav kao ruža', naslućuju uništenje Jugoslavije. Nije li ta hrabra tvrdnja kontradiktorna vašem opisu crnog vala kao inherentno marksističkog pokreta koji je htio pridonijeti boljem socijalizmu? Zar to nije prije argument za tezu da je crni val značio – kao u 'Plastičnom Isusu' – nasilnu, možda nedosljednu, kritiku i provokaciju nevezanu bilo kojom 'velikom' ideologijom?

Ako prihvatimo neskriveni simbolizam nekih filmova, ne bih se složio da je riječ o tako hrabroj izjavi. Marksistička misao o 'bezobzirnoj kritici svega postojećeg' ne može se smatrati kao kontradiktorna po sebi. 'Sve postojeće' može uključivati državu, pa čak, kao samokritiku, i sam marksizam. Nadalje, uništenje države nije nužno proturječno ideji građenja boljeg socijalizma. Priroda i njena povijest pune su primjera abortiranih i obnovljenih, te unaprijedenih oblika.

U zaključku navodite da je 'razumijevanje crnog vala često ograničeno na sferu politike' i da bi njegove filmove trebalo vrednovati preko njihove poetike. Koji bi, dakle, bili dominantni elementi crnovalne poetike i je li uopće moguće odijeliti često vrlo snažan modernizam filmova Makavejeva ili Žilnika od njihova izražnog političkog karaktera?

U knjizi se čitavo poglavlje bavi estetikom, odnosno poetikom crnog vala, jasno identificirajući njene dominantne elemente – marginalne likove, fatalističke završetke i tako dalje. Nije moguće u potpunosti odijeliti estetička razmatranja od političkih, no htio sam argumentirati da je došlo vrijeme da se više pažnje posveti estetici, dok je ve-

čina kritičara zaokupljena samo političkim, odnosno ideološkim karakterom filmova. Radi se, dakle, o pokušaju da se stvari izbalansiraju.

Je li crni val zaista predstavljao subverziju ili se, kao što je kazao Jovan Jovanović, ustvari radilo o 'ideološkom kiču' koji je režim koristio da bi dokazao svoj liberalizam? Odnosno, jesu li, kao što je kazao Branko Vučićević, crnovalni redatelji bili u poziciji 'onih poslovičnih crva koji, rujući unutar sireva, 'revolucionarno' umišljaju da podrivaju sir, a zapravo mu daju dragocen, specifičan, pikantan ukus'?

Neki su filmovi izravno izazivali sistem, ako već nisu imali moć da ga sruše. Moguće je da su imali subverzivne intencije i metode – s obzirom na korištene filmske forme. Zaista, mnoge je filmove režim podržavao u njihovoj subverzivnosti, u nekim slučajevima kako bi se pokazalo liberalno lice, također i da se omogući neka vrsta ispušnog ventila. Crni val je bio financiran te potom obilježen kao 'subverzivan' od strane tog istog sistema. Najbolje je to izrečeno u manifestu 'Za jednu drugačiju kinematografiju', sastavljenog povodom Pulskeg festivala 1966., koji je potpisalo oko pedesetero filmskih radnika, među njima i Dušan Stojanović, Makavejev i Pavlović: 'U težnji za umetnošću bez ikakvih problema, birokratija gradi kule od slonovače za umetnike i drži ih u 'sjajnoj

Mnoge je filmove režim podržavao u njihovoj subverzivnosti, u nekim slučajevima kako bi se pokazalo liberalno lice, također i da se omogući neka vrsta ispušnog ventila. Crni val je bio financiran te potom obilježen kao 'subverzivan' od strane istog sistema

izolaciji', a zatim se užasava asocijalnim ponašanjem umetnika. Birokratiji je umetnost potrebna samo kao dekoracija, zabran za prepametan i reprezentativan izvoz...'. Što se zadnje pretpostavke tiče, nemaju li svi 'revolucionari' – pa i sama riječ 'revolucija' – posebnu pikantnu aromu koju romaniziramo, bilo da su u svojoj subverzivnosti bili uspješni ili ne?

Nasljednici crnovalnog duha

Postoje li suvremeni redatelji, bilo s postjugoslavenskog prostora ili izvan njega, koje bi u bilo kojem smislu bilo moguće opisati kao nasljednike crnog vala ili koji bi sebe – baš kao i crnovalni redatelji – smatrali 'reporterima' čiji je zadatak nemilosrdno razotkrivanje društvenih bolesti?

Svi redatelji koji se bezobzirno posvećuju kritici svog društva mogu biti viđeni kao nasljednici duha crnog vala. Naravno, crni val nije posjedovao monopol na društvenu kritiku, pa možemo reći i da su njegovi režiseri nasljednici duha progresivne društvene kritike koji se pojavio u filmskim pokretima što su prethodili crnom valu. Međutim, crni val nije nekakav 'zlatni ideal' koji mora biti, ili može biti, dosegnut. Takvo razmišljanje spada u preispisivanje povijesti koje crni val pretvara u poželjan proizvod, dok je on u svoje vrijeme bio znak neslaganja te oznaka s kojom filmski stvaratelji nisu htjeli ništa

'Postoje mnoge linije kontinuiteta između jugoslavenskog i drugih nacionalnih novih valova u Europi'

imati. Nadam se da moj rad nije pridonio idealizaciji crnog vala, iako vjerojatno jest, s obzirom na to da ga promatram kao vrlo zanimljiv kulturni i društveni fenomen. Dakle, trebao bih se samokritički pridružiti onima koji bezobzirno kritiziraju knjigu!

U svoje vrijeme, crnovalni su filmovi osvojili značajan broj cijenjenih nagrada ('Rani radovi', 'Skupljači perja', 'Buđenje pacova'...). Danas su postjugoslavenske kinematografije često viđene kroz prizmu rata ili stereotipnog balkanskog imaginarija, najviše izraženog u djelima Emira Kusturice. Koliko je danas crni val poznat i prisutan u svjetskoj filmologiji i filmskoj historiografiji?

Vjerujem da je u svijetu crni val izvan uskih stručnih krugova gotovo u potpunosti nepoznat. Ipak, ta mala zajednica raste i vjerujem da će crni val uskoro biti naširoko priznato poglavlje filmske povijesti. Želio bih pridonijeti da se to dogodi. Posuđujući termin iz povijesti kirgiškog filma, crni val bismo mogli nazvati jugoslavenskim čudom, u isto vrijeme cijeneći bogatu raznovrsnost stilova i uspješnih ostvarenja koja su se dogodila u tom relativno kratkom i sretnom trenutku, unutar veće priče o suvremenoj balkanskoj povijesti umjetnosti. Jedinstvenost i još neotkriveni slojevi crnog vala govore o njegovoj izuzetnoj važnosti. ■